

I. F. KUC*

EMLEKEIM SZIKLAI SÁNDORRÓL

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom aktív résztvevője, az oroszországi és spanyolországi polgárháború kimagasló internacionalista harcosa, a szovjet hadsereg soraiban a Nagy Honvédő Háború harcosa, a Magyar Népköztársaság nemzeti hőse, Sziklai Sándor vezérőrnagy Arad megyében, Torna faluban, zsellér családból született 1895-ben. Mindössze három éves volt, amikor édesapja meghalt, így már kora ifjúságában dolgoznia kellett, segítenie özvegy édesanyját családjá eltartásában. Családjának anyagi nehézségei kényszerítették arra Sándort, hogy hagyjon fel a tanulással a hatodik osztály elvégzése után, bár az iskolában nagyon jó tanuló volt.

Nehéz és kilátástalan volt a dolgozók élete a Habsburgok „összetakolt monarchiájában”, amely Magyarországból, Ausztriából és egy sor — később szuverénné vált — szláv államból tevődött össze. Magyarország dolgozói ket-tős elnyomás alatt szenvedtek: saját hazai kizsákmányolóik és az idegen, osztrák uralkodó körök elnyomása alatt.

Ebből adódott az ifjú Sziklai gyűlölete a parasztság gazdag kizsákmányolóival szemben.

Magyarország területén a magyarokon kívül szlávok, románok és németek éltek. A magyar uralkodó osztályok kegyetlenül elnyomták és kizsákmányolták a magyar szegény népet, és egymás ellen uszították a nemzetiségeket. A primitív nacionalizmus, a mérhetetlen sovinizmus mély gyökereket eresztett a lakosság minden rétegében. Az impériumban a népek fölötti uralkodás legfőbb elve az „Oszd meg és uralkodj!” volt. Az iskolásokat arra tanították, hogy gyűlöljék, vessék meg, nevéssék ki azokat, akik más nyelven beszélnek, más vallásúak, mások a szokásaik.

Magyarországon azonban még éltek a nép soraiban a török- és németellenes, dicső forradalmi és nemzeti felszabadító harcok eszméi és hagyományai. Az irodalomban, dalaikban, népi mondákban dicsőítették Kosuthot és az 1848-as honvédek hősi tetteit.

Sziklai Sándor gyermekéveiben még éltek néhányan a 48-as honvédek

* Iván Fjodorovics Kuc, a szovjet hadsereg vezérőrnagya, sorkatonaként kezdte szolgálát a Vörös Hadseregben. A polgárháború éveiben az egyik lovashadosztály parancsnoka. E hadosztály harcosainak többsége magyar volt. A Nagy Honvédő Háborúban a 6. gárda-lovashadtest parancsnokhelyetteseként részt vett a Magyarország felszabadításáért vívott harcokban. — A szerk.

közül, akiket a dolgozó nép nagyon nagyra becsült. Öreg korukban is vicselték régi, kopottas egyenruhájukat, a kék huszármantét és a vörös sapkát. Az embereknek elmesélték a szabadságharcosok hőstetteit, a népek boldogságáért vívott harcukat. A rendkívül érdeklődő Sándor kész volt szünet nélkül hallgatni meséjüket, elbeszéléseiket. Mélyen szívébe véste az egyik veterán honvéd szavait:

„Csak a győztes forradalom szabadítja meg a dolgozó népet a nélkülözéstől és az elnyomástól.”

Természetesen akkor még sem ő, sem az a honvéd nem tudhatta, hogy milyennek kell lennie ennek a forradalomnak. Csak később ismerte meg Sándor a forradalmi harcra hívó jelszót: „Világ proletárjai egyesüljete!”

1915-ben Sziklai Sándort behívták az osztrák—magyar hadseregbe, s a 2. honvéd gyalogezreddel kikerült a frontra. 1915 márciusában Przemysl-nél fogsága esett és a cári Oroszországba került. Oroszországban sok hadifogolytábor-t járt végig, Nyugat-Szibériától az Uralon át Murmanszkig. A gyárakban és vasútépítkezéseken dolgozva közel került az orosz proletariátushoz, látta annak nehéz életét, a kapitalistákkal vívott harcát, és 1916-ban Nagyezsgyinszkben, ahol egy vasgyárban dolgozott, bekapcsolódott a forradalmi mozgalomba. Ezt elősegítette a bolsevik párt, amely nagy propagandamunkát folytatott a hadifoglyok között, és egy öreg bolsevik munkás, Ivanov elvtárs. A párt és Oroszország dolgozói úgy tekintettek a hadifogoly munkásokra, mint osztálytestvéreikre. Sziklai Sándor a táborban a bolsevik propagandistáktól ismerte meg az első világháború imperialista jellegét és értette meg a háború polgárháborúvá való átváltoztatásának szükségességét.

A burzsoá Ideiglenes Kormány idején Sziklai Sándor három hónapot ült börtönben Permben, a sztrájkoló orosz munkások segítségére indított szolidaritási sztrájkban való részvételéért és annak szervezéséért.

1917 októberében aktívan harcolt Nagyezsgyinszkben a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelméért küzdő forradalmi egységekben a burzsoá Ideiglenes Kormány hadserege ellen.

1917 decemberében, a forradalom győzelme után, Szamarába ment, ahol tagja lett a bolsevik pártnak, s a Vörös Gárda harcosaként politikai felvilágosító munkát folytatott a hadifogolytáborokban.

A központi Szovjet Kormánynak az új Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg megszervezésére kiadott dekrétuma után a hadifoglyokat agitálta, hogy lépjenek a hadsereg soraiba, és a szamarai kommunárok egységének szervezője és komisszárja lett.¹

Sziklai Sándorral a Turkesztáni fronton, és 1932-ben Moszkvában találkoztam.

„A szovjet és a magyar nép baráti kapcsolatainak mély gyökerei vannak. A magyar nép büszke arra, hogy legjobb fiai vettek részt a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban...” — hangzik a Szovjetunió és a

¹ Sziklai Sándor azon életrajzi adatait, amelyek a Vörös Hadseregbe való belépését megelőző időkre, valamint élete utolsó éveire vonatkoznak, azokból az anyagokból kerestem ki, melyet felesége, Sziklai Gizella volt szíves rendelkezésemre bocsátani. Ezek részei annak a gazdag anyagnak, melyet Sziklai Gizella több éves levéltári kutatómunka és a férje harcostársaival folytatott beszélgetések során gyűjtött össze.

Magyar Népköztársaság kormánydelegációinak 1957. március 28-i közös közleményében.²

„A mi barátságunk a szovjethatalom születésének napjaiban kezdődött, amikor a magyarok tízezrei ragadtak fegyvert és a Vörös Hadseregben, a partizánegységek soraiban harcoltak a polgárháború frontjain az ellenforradalmárok és az intervenciók ellen.” Beszédében így emlékezett meg a szovjet és a magyar nép internacionalista, testvéri barátságáról Kádár János elvtárs 1967. november 4-én az SZKP Központi Bizottsága, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa által rendezett ünnepi ülésen.

A magyar nép legkiválóbb fiai között, akik lerakták és a közös harcban kiontott vérével örökre egybeforrasztották a Szovjetunió és Magyarország népei internacionalista, testvéri barátságának szilárd alapját, kimagasló, vezető helyet foglal el Sziklai Sándor komisszár, az ezred Forradalmi Katonai Tanácsának, és a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottságának tagja.³

„Mi emlékezünk, és soha nem felejtjük el az internacionalista harcosok hősiességét, akik velünk vállvetve harcoltak a polgárháború nehéz éveiben” — jelentette ki a szovjet nép nevében az SZKP Központi Bizottsága.⁴

A turkesztáni területen (1918. áprilisig Szovjet Turkesztán terület volt, azután Autonóm Szovjet Szövetséges Köztársaság lett), az orosz birodalom volt gyarmatán, Taskentben és más városokban, közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom forradalmasító hatására kezdődött meg a forradalmi felkelés. Régi időszámítás szerint november 1-én győzött a forradalom Taskentben, de sok városban az ellenforradalom makacsul, szívósan kezében tartotta a hatalmat. Hamarosan megkezdődött a polgárháború. November 14-én, a valamennyi közép-ázsiai belső ellenforradalmi csoportosulás tevékenységét összehangoló angol imperialista ügynökség utasítására Dutov, az orenburgi kozák csapatok atamánja, megdöntötte Orenburgban a szovjethatalmat és az „éhség kezével” akarta megfojtani a fiatal turkesztáni szovjet államot.

A Turkesztáni Terület az orosz birodalom óriási gyapotbázisa volt. A gyapot pedig nemcsak a textilipar számára jelentett nyersanyagot, de nagy jelentősége volt a hadiiparban is.

A párt — és személy szerint V. I. Lenin is — világosan látta, hogy külföldről egy fontnyit sem tudunk megvásárolni a számukra oly fontos nyersanyagból. Döntés született: likvidálni kell az úgynevezett „orenburgi dugót”, hogy helyreállítsák az orenburgi vasútvonal normális tevékenységét, az Oroszország európai részét Szibériával összekötő egyetlen útvonalat. E cél elérése érdekében támadtak Szamara felől Orenburg irányába a Vörös Gárda oroszországi egységei, valamint az éppen szervezés alatt álló Vörös Hadsereg alakulatai. Ezzel egyidőben folyt az Aral-tó felől a turkesztáni csapatok támadása is.

Közös erővel felszabadították Orenburgot a fehérkozák uralom alól, de nem hosszú időre. Lovasság híján nem volt mivel üldözni és megsemmisíteni az ellenséget. A fehérkozákat mindössze a vasútvonaltól kergették

² Pravda, 1957. március 28.

³ Taskenti Megyei Állami Levéltár 10. fond, 1. leltár, 53. ó. e., 69. o.; a Marx—Lenin Intézet (a továbbiakban — MLI) Pártarchívumának üzbeig fiókja, 60. fond, 2. leltár, ó. e., 25. o.

⁴ Pravda, 1957. március 29.

el, amelyet azonban a lovas kozákok rajtaütésszerű támadásokkal állandóan veszélyeztettek, sőt hamarosan vissza is foglaltak Orenburg körzetében.

A Szamarai Kommunárok egységét, amely más egységekkel együtt részt vett Orenburg felszabadításában, elválták Szamarától és így az a turkesztáni részen maradt. Egészen természetes, hogy a harcosok igyekeztek visszatérni szülőföldjükre, vagy legalább annak körzetében maradni, hogy megvédjék a forradalom vívmányait. És ekkor ezeket az egységeket, a még szabad kerülő úton, Turkesztánon keresztül, Krasznovodszk felé, majd tovább, a Káspi-tengeren át, eredeti támpontjaikra irányították.

Az egyvágányú vasútvonalak szó szerint agyon voltak zsúfolva katonai szerelvényekkel. A kezdődő éhínség nem tette lehetővé, hogy újabb „éhes szájak” áramoljanak Turkesztánba. A helyi államhatalmi szervek igyekeztek minél előbb átbecsátani Turkesztánon a katonai szerelvényeket. Ekkor azonban, angol segítséggel és útmutatással, új front keletkezett Szovjet-Turkesztánban: a Káspin-túli (ashabádi) front.

Elemézve az 1918 nyarának közepén Turkesztánban kialakult helyzetet, V. I. Lenin ezt írta: „... a közép-ázsiai városok egy részét ellenforradalmi felkelés kerítette hatalmába, s ebben nyilvánvalóan része van az angoloknak, akik ... támaszpontot létesítettek maguknak gyarmati birtokaik kiterjesztése, a nemzetek elnyomása, valamint Szovjet-Oroszország megtámadása céljából.”⁵

Az eszerek által vezetett Káspin-túli ellenforradalmárok kegyetlenül meggyilkolták Turkesztán szovjet kormányának rendkívüli komisszárját, A. I. Frolovot, megdöntötték a szovjethatalmat és segítségül hívták a Perzsiát megszállva tartó angol csapatokat. Az angolok nem kérték magukat, azonnal kéznél voltak, szinte vártak erre az alkalomra. A felkelők vezetője, a jobboldali eszer Funtyikov lett a feje a Káspin-túli eszer—mensevik angolbarát kormánynak.

Mialatt a Turkesztánban rekedt közép-oroszországi szovjet csapatok a Káspin-túli terület felé nyomultak, megkezdődött az angolok intervenciója. A cseljabinszki, a boriszoglebszki, a lipecki, a moszkvai, a zslobinszki, a kazáni és a Szamarai Kommunár egységekben egyes, kevésbé öntudatos harcosok — az angol hírszerzők és a Káspin-túli ellenforradalmárok agitációjának hatására — fellázadtak, és azt követelték a parancsnokságtól: állapodjanak meg a lázadókkal, hogy azok — az arcvonalukon át — engedjék őket haza.

Az angol intervenciók csapatok parancsnoka, Malleson tábornok, az eszer agitátorok segítségével röpcédulát íratott az osztrák—magyar és a német hadsereg fogságba esett katonáihoz, az említett egységekben harcoló nagy számú internacionalistához: „Európában a háború a végéhez közeledik. Otthon vár rátok a békés munka, ti pedig, távol hazátoktól, a számotokra idegen orosz államért harcoltok”. Malleson tábornoki becsületszavával garantálta a fronton keresztül való szabad átbocsátást mindazok számára, akik haza akartak térni, s elküldte az eszer vezetőket a tárgyalások lefolytatására.

5 V. I. Lenin művei, 28. k. Szikra, Budapest, 1953. 8. o.

Szakadatlan gyűlések és forró viták kezdődtek a hazatérni akarók és az öntudatos harcosok között. Az eszer küldöttek aktívan bekapcsolódtak a szócseplésbe.

Ezeken a gyűléseken, a Káspin-túli front közeli hátországában, Csárdzsuj állomáson láttam és hallottam először Sziklai Sándort. Ő — anélkül, hogy szót adott volna neki a nem tudni ki által megválasztott elnök (az egyik helyi „baloldali” eszer vasutas) — felugrott a tehervagon fékezőtéréből kialakított tribünre és félrelökte az üvöltő eszer agitátor szónokot, aki azzal a céllal érkezett, hogy rábeszélje a harcosokat a front elhagyására, a hazatérésre.

— Elvtársak! Vöröskatonák és komisszárok! — fordult Sziklai Sándor az összegyűltekhöz. — Kit hallgattok ti? Ez egyike a forradalom ashabádi árulóinak, az az eszer, aki társa volt azoknak, akik megölték Frolov rendkívüli komisszár elvtársat, feleségét, gyermekét, az őket védő vöröskatonákat, s akik agyonlőtték a bakui komisszárokat. Egy fillért sem ér a garancia, amelyet ők és a megszálló angol tábornok, Malleson adtak a fronton keresztül való biztonságos átbocsátásról. Becsapnak és áruló módon legyilkolnak benneteket, ennek ők nagy mesterei. Földijeimnek, a magyar harcosoknak pedig azt mondom, messze van ide még a mi hazánk: Oroszország területén és frontjain át, a fehérgárdisták, az ellenforradalmi atamánok és más ellenséges elemek által elfoglalt területeken és kapitalista országokon túl. Itt kell becsületesen harcolnunk az angolok és a középzásiai ellenforradalmárok ellen, hogy gyengítsük a világreakciót, s ezzel együtt könnyítsünk hazánk, Magyarország helyzetén is, a győztes Antant elnyomása ellen...

Ezután azoknak, akik haza akartak térni, azt javasolta, hogy lépjenek jobbra, aki pedig becsületesen akarja védeni a forradalom vívmányait, az álljon balra. A többség ott maradt harcolni, de jó néhányan hittek a Káspin-túli ellenforradalmárok rosszindulatú agitációjának. Később tudtam meg, hogy azokat, akik elindultak a fronton keresztül, kiszállították a szerelvényekből és arra kényszerítették, hogy harcoljanak az ellenforradalmárok oldalán, az ellenszegülőket pedig börtönbe zárták.

A Közép-Oroszországból érkezett egységek helyükön maradt harcosaiból és parancsnokaiból szervezték meg az Összevont Kazáni Ezredet. Egyedül a sok anarchistát magában foglaló zslobinszki osztag nem akart egyesülni a többi osztaggal, így megmaradt önálló osztagként. Sziklai Sándor a kazáni ezred 3. századának komisszárja, politikai biztosa lett. A komisszárok, a kommunisták és a parancsnokok rendet teremtettek az arcvonal egységeinél, megszilárdították a fegyelmet és emelték a harckészséget. Így az ellenség kísérlete, hogy szétbomlassza az arcvonalat és likvidálja a szovjethatalmat egész Turkesztánban, kudarcba fulladt.

*

1918. augusztus végén V. Sz. Guscsa, a szamarkand megyei katonai komisszár, engem a Káspin-túli frontra vezényelt, hogy a szamarkandi helyőrségből kikülönített Morozov-egységből összeszedjem azt a legjobb 15 harcost, akik méltók lesznek az újonnan szervezett alakulatok alparancsnoki tisztségeire.

Augusztus 28-ról 29-re virradó éjszaka érkeztem Arman—Szagad állomásra, ahol a Morozov-egységnek kellett volna tartózkodnia. Az egység azonban már továbbhaladt az arcvonal peremsávjába, s az Arman—Szagad és Kaachka állomások közötti vasúti pályán álló szerelvényen helyezkedett el, támadásra készen. Továbbhaladni vasúton lehetetlen volt, mivel az egyvágányú vasútvonalak zsúfoltak voltak katonai szerelvényekkel. Küszöbön állt a megerősített Kaachka ostroma, ahol az angol intervenciók és a Káspin-túli eszer—mensevik fehérgárdista kormány katonai egységei voltak védelemben.

Lovat és lövezetőt kértem az arcvonal hadbiztosától, és elindultam a vasútvonal mentén.

Az ellenséges csoportosítást éppen megerősítették és feltöltötték a megszállt Perziából angol csapatokkal: a szípjok lovasdandárjával, a 27. lovas- és a 19. pandzsábi gyalogos ezreddel, egy skót lövészászlóaljjal stb. Az állomás és a falu nagyon meg volt erősítve védelmi berendezésekkel. A falu szélén mély lövészárkok s előttük drótakadályok húzódtak.

Turkesztán Kommunistá Pártjának Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa döntő támadást követelt, hogy könnyítsenek az arcvonalak szorító gyűrűjébe került Turkesztán helyzetén. A Káspin-túli arcvonal csapatai tudtak az ellenség megerősítéséről, támadási szándékukról azonban nem mondtak le. A támadás időpontja ismeretében a csapatok készen álltak a halálos harcra. Várták a hajnalt.

Már hajnal előtt a Morozov egységhez érkeztem, de nem volt időm az emberek kiválogatására, mert azok már csatárláncban voltak felsorakozva. Mivel harcfeladatomban nem volt, az egység parancsnokának figyelőpontjáról szabadon figyelhettem az eseményeket. A teljesen nyílt terepen még fák sem voltak. Csapataink harcrendjének és az ellenség elhelyezkedésének áttekintését semmi sem zavarta.

Jelt adtak a támadásra. Csapataink kiegyenesedve, a golyózáppal nem törődve, előreszegezett puskákkal, futólépésben nyomultak előre a szögcsővel körülvett ellenséges erődítmény felé. Összpontosított puska- és géppuskatűz fogadta őket. Az erős tűzcsapás közepette, mint a díszszemlén, egységeik és alegységeik élén haladtak a parancsnokok és a komisszárok, harcba víve katonáikat az erődítmény ellen.

A szamarkandi egységgel együtt egy csatasorban haladt a kazáni ezred. Százada élén — a szamarkandi csapat szomszédságában — megláttam és felismertem a magyar komisszárt, Sziklai Sándort. Lövésre kész mauzerrel, fejét büszkén felszelve, bátran szembenézve az ellenséges erődítményből tüzet okádó tűzfészekkel, gyors léptekkel haladt előre. Minden bizonnyal nehéz volt lépkedni a pusztaság homoktengerében, s ráadásul nagy volt a forróság is. Sziklai levette a sapkáját.

El voltam ragadtatva a támadásba induló harcosok, parancsnokok, komisszárok bátor és kemény magatartásától, gyönyörködtem a harc felejtetetlen képében. Ritkán adatik meg az embernek, hogy nyugodtan, minden zavaró tényező nélkül, mintha filmet nézne, úgy szemlélhesse a támadást. Az alárendeltjeit vezető parancsnokok általában a feladat teljesítését akadályozó tényezőkkel van elfoglalva és sem ideje, sem lehetősége nincs arra, hogy figyelmesen végigkísérje a harc részleteit.

Csatárláncaink közeledtek a drótkadályok felé, amelyeket csak kevés helyen rongált meg a tüzérség. Támadtak-e rajta átjárók, nem tudtam eldönteni. A távolból ezt nem láthattam.

Az ellenség ellenlökésbe kezdett. Harcrendünk szárnyaira a szipojok lovasezredének és az angol indiai gyarmati hadsereg 27. lovasezredének harcvezető jelzőrakétái zuhogtak. A közvetlenül az ellenség megerősített állása elé kerülő kazáni összevont ezred nagy veszteségeket szenvedett, és a támadó lovasság ellen kénytelen volt gyorsan átszervezni a szárnyakon levő alegységeket. A kazániak és más egységek hősi rohamát visszaverték. Az ellenségtől szorongatott kazániak — a másik szárnyon támadó páncélvonat pergőtüzének fedezete alatt — sikeresen elszakadtak az ellenségtől és az ezred megkezdte a visszavonulást kiinduló állásaiba. A parancsnokok és komisszárok most a csatárlánc végén haladtak. Százada mögött, az őket szorongató ellenség tüzét viszonzva, jól célzott rövid sorozatokat löve vount vissza a hős komisszár, Sziklai Sándor.

A parancsnokok és komisszárok hősiességének meggyőző bizonyítéka a nagy veszteség, amelyet e csatában elszenvedtek. Hősi halált halt a zsolbinszki osztag parancsnoka, J. Rozenberg. A halálos sebbel fogságba esett A. G. Gincburgot, az összevont kazáni ezred komisszárját, kegyetlenül agyonverték. Az ezredet órála nevezték el „A Gincburg nevét viselő összevont kazáni ezred”-nek.

A hősök nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek. A vörösök felett túlerőben levő, de a heves rohamtól meghökkent ellenség másfél hónapon keresztül nem mutatott aktivitást, és csak október 14-én kezdte meg támadását a vörösök előretolt állása, Dusák állomása ellen. A védők azonban, veszteségeket okozva nekik, visszaszorították őket kiinduló helyzetükbe.

*

1918 novemberében, a Turkesztáni ASZSZK Vörös Hadserege és Vörös Gárdája küldötteinek I. kongresszusa után — ahol én a szamarkandi helyőrség és a belőle kiállított harci osztagok küldötte voltam —, engem választottak meg a helyőrség és fronton levő osztagai bíróságának elnökévé. Ezt a tisztséget a parancsoki beosztással együtt láttam el. A bíróság első ülése nagyon fontos volt. Szamarkandban garázdálkodott bandájával Bogdanov matróz, egyike azoknak a kazáni ezredben maradt anarchistáknak, akik előzőleg különböző egységekben voltak, majd ezredet szerveztek belőlük. A „hír szárnyon jár” és az anarchisták megtudták, hogy a bírósági ülés az én elnökséggel ítélte el Bogdanovot. (Bogdanov és barátai a frontról önkényesen a hátsószögbe mentek, ahol részegeskedtek, raboltak, s így a helyőrség járőre letartóztatta őket. Megölték az egyik örüket, megszöktek a helyiségből, ahol letartóztatás alatt voltak. Bogdanov, aki szertőjét gyanúsította feljelentésével, megölte őt is. Gyermekeinek a falon verte szét a fejét. Bogdanovon a főbelövessel járó bírósági ítéletet végrehajtották.)

Ezen ítélet után engem a frontra vezényeltek azzal a céllal, hogy Morozov szamarkandi egységében előadást tartsak a kongresszusról, és vizsgálják ki egy bírósági ügyet. Velem együtt utazott a szamarkandiak egy

másik kongresszusi küldötte, a magyar internacionalista Tankusics Sándor. Útban a frontvárossá vált Csárdzsuj felé, a túlsúfolt, fűtött tehervagonban, felfigyeltünk két „testvérkére” (ahogyan akkor a szárazföldi egységeknél szolgálatot teljesítő matrózokat hívták), akik a mi közelünkben holmijaikon ültek. Egymás között nyilvánvalóan rólunk beszélgettek, mivel egyikük a fejével folyton felénk intett és rosszindulatúan nézett rám, közben valamit súgott szomszédja fülébe.

A vonat lassított, s mindenki sietősen tömörült a vagon szélesre nyílt ajtaja köré.

Amikor mi — az állomás parancsnokától megtudva, hol tartózkodik a szamarkandi osztag szerelvénye — elhagytuk az állomást, az egyik „testvérke” a nyomunkba szegődött, a másik pedig előrefutott. Később vált csak világossá, hogy ez utóbbi a kazáni ezred szerelvényéhez rohant, és onnan magával hozta a Bogdanov-vezette csoport tagjait, hogy leszámoljanak velem társuk agyonlövéséért.

A két szerelvény közötti átjárót eltorlaszolták és megállítottak bennünket. Az őket kísérő „testvérke” rám mutatva mondta:

— Íme, ő lőtte agyon a barátunkat!

— Nem lőttem agyon, hanem a szovjethatalom törvényei szerint főbelövésre ítéltém! — válaszoltam.

Bekerítették, lefegyvereztek és elvittek. Nem ellenkeztem. Agyonlőtt cimborájuk miatt abban a pillanatban készek lettek volna leszámolni velem. Időt kellett nyernem. Így látta a kialakult helyzetet Tankusics is, aki a vagonok alá vetette magát és elrejtőzött. Mi kimentünk az útra, engem a szertár felé cipeltek. Eszembe jutott, hogy a júliusi lázadás idején, ezeknél a falaknál végezték ki azokat a provokátorokat, akik az összeesküvők utasítására uszították és szították a hangulatot, hogy a harcosok hagyják ott a frontot és az ellenség vonalain át menjenek haza. Értettem, hogy miért vonszoltak ide.

— Állj! A fegyvert dobd a földre! — hangzott a kiáltás egy vagon tetejéről magyaros akcentussal. Mindenki felnézett. Ott, a tető szélén, mauzerrel a kezében, Sziklai Sándor komisszár állt. Mellette „Maxim” típusú gépfegyver, kezelőszemélyzettel, lövésre készen. A vagonok alól pedig előbújt a vörösgárdisták puskás szakasza, bekerítették a banditákat, közöttük engem is.

— Szabadítsátok ki a foglyot! — parancsolta vörösgárdistáinak a komisszár.

— Az önbíráskodás és a fegyveres leszámolás a fronton bűncselekmény. Magukat letartóztatom! — fordult Sziklai a szakasz által bekerítettékhez, a szakaszhoz pedig így szólt:

— Vigyétek őket! Lemászott a vagon tetejéről, és eltűnt a kerekek között.

Magamhoz térni sem volt időm, hogy köszönetet mondjak megmentőmnek, aki megszabadított a halálos leszámolástól.

Erre az időre odaérkezett Tankusics is, a szamarkandi osztag harcosainak csoportjával. Ekkor tudtam meg, hogy először beszaladt a kazáni ezred törzsének vagonjába, ahol Sziklai Sándor komisszárral találkozott. Elmondta neki az engem fogvatartók önkényét, és hogy hova mennek ve-

lem. A komisszár a szolgálatot teljesítő szakasszal, géppuskával és a le-
gényiséggel azonnal elindult, hogy megmentsen.

A garázdálkodó anarchistákat elítélték és megkapták megérdemelt bün-
tetésüket.

*

A magyarok Közép-Ázsiában elviselhetetlenül nehéz, szokatlan termé-
zeti körülmények közé kerültek. A Duna-medence kedvező, mérsékelt ég-
hajlatáról, a Földközi-tenger és az Atlanti-óceán nedves levegőjének ha-
tása alatt levő hazájukból egyszerre csak forró és száraz éghajlatú vidékre
kerültek, akklimatizációs lehetőség nélkül. Itt élni, de különösen *harcolni*,
végtelenül nehéz volt. Nekik a szovjethatalom ellenségeivel és a termé-
szzettel egyaránt harcolniuk kellett. A turkesztáni fronton a nem harci te-
vékenységből származó veszteségek sokszor túlhaladták a háborús vesz-
teségeket. Azoknak az internacionalistáknak, akik az első világháború
idején kerültek Turkesztánba, volt alkalmuk hozzászokni a klímához, azok
számára viszont, akik Oroszország európai részének egységeivel kerültek
ide, az izzasztó nyár elviselhetetlen volt. A forróságot és szomjúságot még
a helyi lakosok is nehezen viselik el, pedig ők már hozzászokhattak, a
magyarok viszont a legforróbb időszakban, menetből kapcsolódtak be a
harctevékenységekbe Dél-Karakumban. Itt a levegő hőmérséklete árnyékban
eléri a 48, néha még az 50 °C-ot is; a talaj és a vagonok fala pedig 68—
70 °C-ig felmelegedhet.

A harc és a menetelések idején a forrósághoz nem szokott emberek
hőgutát és napszúrást kaptak, amely halállal fenyegetett, ha nem jutot-
tak gyors orvosi segítséghez. Ilyenkor hűvösre és hideg vízre van szük-
ség, de honnan lehetett volna venni, amikor szinte izzott a levegő? A ka-
tonai szerelvények a jármű, a lakóhely, a hátszáz és a kórház szerepét
töltötték be egy időben. A polgárháború első időszakában Közép-Ázsiában
katonai szerelvényekben éltünk és a vasútvonaltól messzire nem igen men-
tünk. A malária is sok embert vitt el. Csökkenteni lehetett volna a beteg-
ség hatását, de gyógyszer nem volt. Népi módszerekkel védekeztünk, ame-
lyek nem mindig váltak be.

A skorpiók, a pókok, a mérges kígyók marása a levantei viperáén kívül
nem halálos, de leveri az embert a lábáról. Szörnyű volt az az apró mér-
ges pók, amelynek marása 15—20 perc alatt megölt egy tevét. Ha azonnal
nem teszik meg a szükséges intézkedést a megmárt ember megmentésére,
a halál elkerülhetetlen. A gyógykezelés viszont állatian kegyetlen: a meg-
márt hely körül ki kell vágni a húst, szájjal vagy orvosi műszerrel ki-
szívni a vért és kiegészíteni a helyet izzó vassal. E rovarok és kígyók marásá-
nak a következménye nagyon fájdalmas, a megmárt ember néhány napon
keresztül harcképtelen. Nagyon óvatosnak kellett lenni, ugyanis ezek a
veszélyes teremtmények az emberre nem támadtak, ha az ember nem
nyomta el, vagy véletlenül nem érintette őket. A vízellátás a pusztaságban
nehéz és bonyolult. Gyakran nem volt vizünk, sőt az is előfordult, hogy
a harci cselekmények miatt maradtunk víz nélkül.

Nagyon nehéz elviselni a szomjúságot, különösen annak az embernek,
aki nem szokott hozzá. Nem hiába mondják az arabok, a pusztaságok is-

merői: „A szomjúság kínja erősebb a pokol kínjánál.” „Nem nagyon értékes az oázisban egy korty víz, de távol tőle az ára gyakran — élet.”

Nem mindenütt volt édesvízű kút, a vizet az állomáshelyekre külön vízszállító vonatok hordták azokról az állomásokról, ahol kutak voltak, vagy az oázisból; alkalmanként a folyóvölgyekből. A Csárdzsuj és Merv (jelenleg Mari) közötti területen nem volt víz. A messziről ideszállított víz útközben felforrt, a szomjat alig oltotta.

Sziklai Sándor és a vele együtt ideérkezett magyarok, ugyanúgy mint a többi internacionalista, hozzászórtak Közép-Ázsiához és könnyen viseltek el minden nehézséget. Meg kell mondani, hogy a közép-ázsiai akklimatizáció, az elsajátított „vízi” fegyelem, a szomjúság elviselése Sziklai Sándornak a későbbiekben is jól jött: abban az időben, amikor a franciák Afrikába száműzték őt és azokat az internacionalista önkénteseket, akik a forradalom leverése után Spanyolországból Franciaországba mentek. A sivatagi élet tapasztalatai megmentették őt a haláltól: túlélte a saharai száműzetést, ahol oly sok, a franciák által internált internacionalista pusztult el. Nem hiába mondja a bölcs népi mondás: „Minden rosszban van valami jó is.” A Közép-Ázsiában eltöltött évek hasznára voltak.

*

1919 nyarán a Turkesztáni ASZSZK-hoz tartozó ferganai terület katonapolitikai helyzete bonyolulttá és nagyon veszélyessé vált. A szovjethatalom ellen előzőleg szétszórta és szervezetlenül tevékenykedő baszmacsok és orosz kulák gyarmatosítók — az angol imperializmus ügynökeinek utasítására — közös parancsnokság alatt egyesítették először saját bandáikat, majd az azokból formált magasabbegységeket, oroszokat és baszmacsokat egyaránt. A fehérgárdista főkolomposok, az angolok parancsára, a bandákba tiszteket, instruktorokat küldtek, hogy kiképezzék a banditákat és vezessék őket a harcban. Ezeknek az erőfeszítéseknek a gyümölcse a nyár végére már látható volt. Érződött az angol ügynökség jártassága: egyebütt szerzett tapasztalatait a helyi, turkesztáni ellenforradalmi erők szervezése és vezetése terén hasznosította. Létrejött az összes belső ellenforradalmi csoportok egységes frontja: a fehérgárdisták, a baszmacs hordák és az orosz kulák bandák együttesen és szervezetten kezdtek tevékenykedni. A harci cselekményeket a Taskentben mély illegálitásban létrehozott és F. Bailey őrnagy — a Szovjet-Turkesztánba küldött angol megbízott, a kém- és diverziós csoport angol rezidense, a szovjethatalom esküdt ellensége — vezetésével működő központ koordinálta és irányította. F. Bailey maga köré gyűjtötte az ellenforradalom jelentősebb vezetőit és belőlük szervezte meg a vezető központot.

Miután a szovjet kormány katonai erői szétverték a turkesztáni lázadás illegális katonai szervezetét, melynek — Bailey utasítására — K. Oszipov, a Turkesztáni Köztársaság katonai komisszára volt a vezetője, a fehérgárdista tisztek és vezérük, az áruló Oszipov, Ferganába szöktek, ahol a baszmacsok szolgálatába álltak. Oszipov lett a közvetlen vezetője a helyi baszmacs hordáknak, melyeknek előzőleg a sötét ügyek másik kimagasló mestere, a börtönből megszökött I. Zajcev ezredes volt a vezérük. Kette-

jüknek sikerült a baszmacs bandák egyesítését megszervezni, s Madamin bég, a nagy kurbasa (a baszmacs bandák vezére) kezében összpontosítani. Orosz tiszték megtanították a baszmacsokat a katonai tudományra és arra kényszerítették őket, hogy nagy erővel támadjanak a városokra, függetlenül attól, hogy voltak-e ott vörös csapatok vagy sem. Eddig a baszmacsok ilyen támadásokra nem szánták el magukat.

Augusztus végén, amikor már befejezték az összes orosz kulák bandák egyesítését egy egységes hadseregbe, vezérük — Monsztrov — elhatározta, hogy mindezt törvényesíti és kényszeríti a jómódú parasztságot, őt válasszák meg e hadsereg főparancsnokává. Ivanovszkoje faluban összehívta a paraszt-kongresszust. Cinkostársai arra törekedtek, hogy a helyi szervek azokat a kulákokat válasszák meg küldöttnek, akik a legjobban gyűlölik a szovjethatalmat. A kongresszus határozatot hozott arról, hogy megerősíti a Monsztrov által szervezett hadsereget, s őt nevezték ki főparancsnoknak, Muhonyin tábornokot pedig törzsfőnöknek. A kongresszus határozatot hozott a 17 és 50 év közötti férfiak mozgósítására is.

Az angol ügynökség utasítására Monsztrov delegációt küldött Madamin béghoz a javaslattal, hogy felejtsek el a sérelmeket a szovjetek elleni közös harc érdekében. 1919. szeptember 1-én Madamin a kulák—orosz hadsereg főparancsnokságának főhadiszállására érkezett. Ezt megelőzően, hogy felferjék a kulák hadsereg értékét, Monsztrov és Muhonyin megszervezték Os város bevételét, és Andizsán bekerítését, Ost elfoglalták, de Andizsán bekerítése nem sikerült. Most megvolt a remény, hogy a baszmacsokkal együtt sikerült elfoglalni Andizsánt.

Madamin bég szívesen beleegyezett a szövetségbe és megkötötték Monsztrovval az együttműködésről szóló egyezséget.

A sikerektől megittasult Monsztrov megígérte Madamin bégnak, hogy — mint hadizsákmányt — Andizsánt átadja a baszmacsoknak három napos szabad rablásra.

A szerződés aláírása alkalmával rendezett banketten Madamin bég így kérkedett:

„Ahoval én kamcsámmal (rövid lovagló korbács, melytől a baszmacsok soha nem váltak meg) mutatok, oda mennek Fergana összes muzulmánjai.” Ám megfélekedett arról, hogy ekkor már sok muzulmán a Vörös Hadsereg soraiban szolgált és voltak muzulmánok a helyi vörösgárdista egységek állományában is.

Örömben Madamin bég és Monsztrov megfélekedtek a legfontosabbról: Monsztrov hadserege a cárizmus idején a Közép-Oroszországból és Ukrajnából Turkesztánba áttelepített, volt földnélküli parasztokból állt, akik a gyarmatosítás idején a dehkánoktól (üzbégül: szegényparaszt) elfoglalták a legjobb, az öntözhető földeket. Ily módon ezek az áttelepült parasztok jómódú földbirtokossá váltak, akik sajnálat nélkül zsákmányolták ki a napszámosokat és a földnélküli dehkánokat. Madamin bég muzulmán hadseregében viszont ott voltak azok is, akiknek apáitól az orosz betelepítettek elvették a földet, és azok is, akiket azok kizsákmányoltak. Az Andizsában ígért gazdag zsákmány azonban egyelőre elfeledtette ezt velük.

A baszmacsok megerősítették Monsztrov hadseregét, amely eddig siker-

telenül ostromolta Andizsánt. A város szovjet védőinek helyzete kritikussá vált. A Turkesztáni Front Katonai Tanácsa azonnal átirányította a Káspin-túli frontról a Gincburg nevét viselő összevont kazáni ezredet Ferganába, Andizsán védelmére.

Szeptember 23-án Monsztrov, az orosz kulákok és a baszmacsok egyesített katonai erőinek főparancsnoka, megszervezte Andizsán döntő ostromát. Az andizsáni helyőrség — legyengülve a nagy veszteségektől, s a többszörös túlerővel támadó ellenséges erők ostromától — megingott. Az orosz tisztek által vezetett kulák egységek elfoglalták a Kara-Darja folyón átívelő hidat és betörték a külvárosba. Az ostromgyűrűben lévőeknek nem volt tartalékuk, s arcvonalból elvonni és a híd védelmére erőket bevetni nem lehetett. A vörösök páncélvonata, mivel nem látta a pontos célt, nem tudott segítséget nyújtani, Halhodzsa kurvasi bandája áttörte a védelem laza harcrendjét és a város piacteréig tört előre.

Figyelemmel kísérve a harc menetét, Monsztrov úgy ítélte meg, hogy elérkezett a győzelem órája és felkészült a városba való diadalmas bevonulásra. Szolgálatkész ad jutása felnyergeltetett számára egy fehér lovat, amelyet a parancsnoki figyelőponthoz vittek. Ebben a pillanatban azonban erősödött a vörösök tüzéségi tüze a pályaudvar felől.

„Honnan kerültek elő ezek a vörös ütegek?” — kérdezte Monsztrov törzsfőnökétől, Muhonyintól.

„Nem tudhatom, főparancsnok úr” — válaszolta az hivatalos hangon.

„Az ördögbe!” — kiáltott fel megdöbbenve Monsztrov, amikor meglátta, hogy a pályaudvar felől felbukkan a Vörös Hadsereg lovassága, vágva és legázolva a menekülő kulák hadfiakat, akik ilyenformán a megszerzett külvárosoknak sem örülhettek úgy istenigazából.

Mégis csak hasznos volt az ad jutás által előkészített fehér ló, ha nem is a diadalmas bevonulásra, de a gyászos menekülésre. Megelőzve menekülő alakulataikat, a főparancsnok és törzse alig birták elhordani az irhájukat.

A nagy riadalom okozója az összevont kazáni ezred volt, amely megjelenésével gyökerében megváltoztatta a harc kimenetelét. Katonai szerelvényeken igen gyorsan érkezett a Káspin-túli frontról. Az ezred két üteggel rendelkező lovasosztálya az első szerelvényvel futott be, és nem ment egészen az ellenség erős tüze alatt álló állomásig, hanem egyenesen a mezőn rakta ki ágyúit és a lovakat, s menetből, váratlanul támadta meg a már ünneplő kulák hadnépet. A nyomukban érkező gyalogság, kiugrálva a vagonokból, csatárláncba fejlődve tört előre és lecsapott a baszmacsokra. Nem visszavonulással, hanem pánikszerű meneküléssel végződött a két ellenséges hadsereg — az orosz kulák, és a baszmacs hadsereg — egyesített támadása. Andizsán városát nem sikerült elfoglalniuk.

Ebben a harcban is kitűnt Sziklai Sándor. Az ő százada ugrott ki elsőként a szerelvényből, s nem várva be a többieket, rontott az ellenségre. Ő szervezte meg az ellenség üldözését is.

Ilyen sikeresen és győzelmesen kezdődött a kazáni ezred harci tevékenysége a turkesztáni front új szakaszán, a ferganai arcvonalon, s a közép-ázsiai polgárháború történetének nem egy lapját írta hősi harcával ez az ezred.

Akárcsak a Káspin-túlon, itt sem volt könnyű a magyarok helyzete. Itt is meg kellett küzdeni az ellenséggel és a természettel egyaránt, ismét akklimatizálódni, de most már a magas hegyek viszonyaihoz, mivel a harci események nem annyira a síkságon, mint inkább a hegyekben folytak. Ám a hegyek igen különbözőek; a Pamír—Altaj pedig a világ egyik legmagasabb hegysége, ahol bizony gyakran kellett harcolniuk a kazáni ezred harcosainak.

A megritkult levegő, az oxigén hiánya, a szokatlan magasság vérkeringési zavarokat okoz, légszomjat és az egyensúlyérzék is bizonytalanná válik: a hegyi betegség, a hegyi lakosok nyelvén a „tutyek” ez, melyben a hegyekben kivétel nélkül mindenki megbetegszik, ha először kerül ide a magasba. A szervezet egyéni tulajdonságaitól függően egyik ember könnyebben, a másik nehezebben viseli el ezeket, és különböző a magasságtól való félelem is. A szakadékok fölött keskeny málhahordó ösvényeken kellett haladni, olyan hidacskákon, amelyek bizony inogtak a láb alatt; 2—3 gerendából álló átjárókon, amelyek a rőzsével befedett, s földdel beszórt megrongált ösvények szélén vezettek át. Esetenként fel kell kúszni a csaknem függőleges hegygerincre, sziklákra is. A mozgás biztonsága az egyensúlyérzéktől függ, de a magasságban ez bizonytalanná válik, és a légszomj megfoszt minden erőtől. Fáradtság, fulladás akadályozza a meredek megmászását. Manőverezni és harcolni itt végtelenül nehéz. Sziklai Sándornak gyakran nemcsak önmagának kellett ezeket a nehézségeket leküzdenie. Példát kellett mutatnia a harcosoknak, elsőként lépni a veszélyes ösvényre, pallóra, párkányra a szakadék felett, megmászni a sziklákat, a meredek hegyoldalakat, vezetve alárendeltjeit.

Sziklai Sándornak, mint a Vörös Hadsereg katonai komisszárjának, politikai munkát is kellett végeznie a helyi, tősgyökeres muzulmán lakosság között, akik nemrégén még az orosz cárizmus gyarmati rabsága alatt sínylődtek, s ezért ellenségesen és bizalmatlanul viselkedtek az oroszok és más, nem muzulmán népek iránt. Ők nem nézték más szemmel az osztrák—magyar és a német hadseregből fogságba esett katonákat: minden egyenruhást rabszolgatartónak tekintettek.

A gyarmattartó cári kormányzat ellen fellázadt helyi lakosság, elsősorban a szegényparasztság ellen, csak a februári forradalom után szüntek meg a katonai büntető expedíciók és bírósági eljárások.

Ezenkívül a muzulmán, és más vallású lakosság között vallási ellentét is volt.

Az 1916-os lázadás leverése után az abban aktívan részt vevő muzulmánokat nem alkalmazták munkára, hiszen a majdnem ingyenes munkaerő, a hadifoglyok munkába állítása lehetővé tette mellőzésüket. A dehkánok, akiket megfosztottak a szezonmunka keresetétől, a hadifoglyokban konkurrensüket látták és még jobban gyűlölték őket. Megfeledeztek arról, hogy a cárizmus nem kevésbé kegyetlenül nyomta el a hadifoglyokat, mint őket, a muzulmánokat.

Ez az ellenséges viszony és bizalmatlanság végtelenül megnehezítette közöttük a politikai munkát, a megfelelő hatás elérését. Meg kellett magyarázni a lakosságnak a szovjethatalom politikáját, meg kellett győzni őket arról, hogy ez nem a gyarmati elnyomás régi rendszere, hanem

igazi néphatalom, amely becsüli az összes nemzeteket és gondoskodik jólétükről. Be kellett bizonyítani, hogy a mullák, bájok, (nagybirtokosok, kucepek), feudális főurak, volt cári tisztviselők, járási kormányzók, tisztek ma az angolok segítségével igyekeznek megdönteni a szovjethatalmat, s visszaszerezni régi jogaikat és hatalmukat. A segítségért ezek készek gyaratati függésbe adni Turkesztánt Angliának, amely, mint a cárizmus, újra járomba hajtja őket. Az angolok visszaadják a bájoknak, mulláknak a volt járási kormányzóknak, tisztviselőknak és tiszteknek a nép fölötti uralmukat, és segítenek továbbra is járomban tartani a népet. A baszmacsok — akik az angolok és a gazdagok parancsára harcolnak a népi szovjethatalom ellen — az előbbiekhöz hasonló ellenségei a dolgozó népek.

Próbáld csak megmagyarázni mindezt az elmaradott, írástudatlan embereknek, akiknek egész élete: létük, erkölcsaik, szokásaik, tradícióik, ideológiájuk a szent Koránon alapszik, és akik mélységesen hiszik, hogy Allah rendezte így életüket.

Sziklai Sándornak az agrár-kérdéssel is foglalkoznia kellett. Teljes földreformot Turkesztánban még nem hajtottak végre. A sötétségben élő és nagyon elmaradott nép nem állt készen a reform elfogadására, vallási előítéleteik nem tették ezt lehetővé. A mullák és a bájok ügyesen felhasználták a Koránt a magántulajdon védelmére. Azt hirdették: maga Allah törvényesítette, hogy a szegények dolgozzanak a gazdagokra, akiknek a gazdagságot adta. Ugyanakkor figyelmezteti a szolgákat, napszamosokat, hogy ne emeljenek kezét a gazda vagyonára. A cárizmus által meghagyott bíróság a mohamedán egyházi és polgári jog alapján ítélkezett a nép fölött, s a kisebb bűncselekményekért is kegyetlenül leszámolt a vétkesekkel. Turkesztánban a szovjethatalom eltörölte a mohamedán jog alapján ítélkező bíróságot.

Fokozatosan készítették fel Turkesztán helyi, tősgyökeres muzulmán lakosságát a földreformra. A szovjethatalom először elkobozta a baszmacsok és híveik földjeit és odaadta a szegényparasztoknak és napszamosoknak, akik megkapták az urasági állatállományt és felszerelést is. Ott, ahol a baszmacsok tevékenykedtek, a pártmunkások nem tudták végrehajtani ezt a munkát, aminek következtében ennek a feladatnak a megoldása is az itt harcoló vörös egységek politikai munkásaira és parancsnokaira hárult.

A hadműveletek nagyobb szünetek nélküli, folyamatos menetének a szükségessége viszont nem tette lehetővé, hogy sokáig dolgozzanak a lakosság között. Így Sziklai Sándor is gyakran csak éjszakai pihenőjének a rovására foglalkozhatott az önfejű, makacskodó parasztokkal.

A baszmacs mozgalom ellenforradalmi, szovjetellenes banditizmus, az osztályharc fegyveres kifejezése, a szocialista forradalom által hatalmuktól megfosztott kizsákmányolók mozgalma volt, melyet angol ügynökség hozott létre és vezetett. Az angolok pénzzel, fegyverrel és lőszerrel segítették a baszmacsokat. Segítették őket, hogy fenyegetésekkel, baksissal, csalással vonzzák magukhoz a városok és falvak népét. A baszmacsok csalásának leleplezésével a szovjethatalom oldalára kellett állítani az erőszakal az ellenforradalmárok soraiba toborzottakat. A helyi, lakosság közötti politikai munkának ez volt a legbonyolultabb és legnehezebb oldala. Lenin személyesen adott útmutatást arra, hogy hogyan kell végezni ezt a

munkát és hogyan kell szót érteni az emberekkel. Lenin konkrétan rámutatott arra, hogy figyelembe kell venni a nép szociális, gazdasági és általános fejlettségi színvonalát, hitvallásának, életének, szokásainak, tradícióinak és ideológiájának sajátosságait. Arra tanított, hogy mindezt becsülni kell, ugyanúgy, mint magukat az embereket.

A Turkesztáni ASZSZK-ban széles körben ismert „A turkesztáni kommunista elvtársakhoz” című levelében V. I. Lenin ezt írta: „Eltársak! Engedjék meg, hogy ne mint a Népbiztosok Tanácsának és a Honvédelmi Tanácsnak elnöke, hanem mint a párt tagja szóljak önökhöz.

Helyes viszony létrehozása a turkesztáni népekkel, most, minden túlzás nélkül mondhatjuk, óriási, világtörténelmi jelentőségű az Oroszországi Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság szempontjából.

Hogy a Szovjet Munkás-Paraszt Köztársaság milyen viszonyt létesít a gyenge, eddig elnyomott népekkel, ennek egész Ázsia és a világ valamennyi gyarmata, sok százmillió ember szempontjából gyakorlati jelentősége lesz.

Igen kérem önöket, kísérjék fokozott figyelemmel ezt a kérdést, köveszenek el mindent, hogy példaadással, tettekkel, elvtársias viszonyt létesítsenek Turkesztán népeivel — bizonyítsák be tettekkel, hogy őszintén ki akarjuk irtani a nagyoross imperializmus minden nyomát, hogy minden áldozatra készen harcolhassunk a világimperializmus és annak feje, a brit imperializmus ellen...”⁶

Az emberekkel való foglalkozás, a helyes viszony és munka stílusának lenini normáját Turkesztánban különösképpen és feltétlenül be kellett tartani. Ez volt a legfontosabb feltétele a közép-ázsiai népek között folytatott munka sikerének, ez volt a leghatásosabb eszköze annak, hogy a népek előtt kivívjuk a tekintélyt és bizalmat, ez volt a legerőteljesebb mozgatóerő a dolgozó muzulmán néptömegek és minden egészségesen gondolkodó ember forradalmasítása szempontjából.

Sziklai Sándor mindennapi munkájában is ez a levél szolgált legfőbb vezérelvként, ugyanúgy, mint minden politikai munkás és párttag számára.

Ez a levél segített mindannyiunknak megérteni, és elsajátítani a legfontosabbat abban a munkában, amelyet Turkesztán lakossága között kellett folytatnunk. Megértettük az emberek között végzendő munka lenini stílusát is.

Ilyen bonyolult és nehéz katonai-politikai feltételek között és speciális emberi környezetben Sziklai Sándor jó bolsevik iskolát járt ki, képzett katonai és politikai szakember lett. A világ ellenforradalmi erőivel folytatott fegyveres osztályharcban sajátította el a vezetői munka készségét. Hatalmas tapasztalatra tett szert.

Turkesztánban ekkor körülbelül 30 ezer volt hadifogoly tartózkodott,⁷ akik az első világháború idején kerültek ide, több százan pedig Oroszországból jöttek katonai egységekkel. Az internacionalisták legöntudatosabb része belépett a Turkesztáni Kommunista Pártba, amikor pedig létrehozták a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártját, akkor ahhoz

⁶ V. I. Lenin művei, 30. k. Szikra, Budapest, 1953. 124. o.

⁷ Turkesztáni MLI Pártarchívum. 60. fond, 1. leltár, 3. ügyirat, 3. o.

csatlakoztak. Sziklai Sándor tagja volt az OK/b/P-nek, Turkesztánban pedig megválasztották a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága tagjává, ahol a román szekció elnöke lett. Ő magyar volt, ám Aradról származott, ahol sok román élt, így ismerte őket és beszélt románul is.

„A külföldi kommunista pártszervezetek hatalmas politikai és szervező munkát végeztek a külföldi munkások, a polgárháború frontjain harcoló internacionalisták között, aktívan vettek részt a helyi szovjetek és pártbizottságok munkájában, bevonták a hadifoglyok közül a külföldi dolgozókat a Vörös Hadsereg soraiba, anyanyelvükön adtak ki újságokat. A Turkesztánban levő külföldi kommunisták közül sok európai ország kommunista pártjának kimagasló vezető egyénisége nőtt ki, mint Gábor J., Sziklai S. és mások.”⁸

Igen pontos leírás szerepel a külföldi kommunisták turkesztáni tevékenységéről Közép-Ázsia kommunista szervezeteinek történetében, melyet Közép-Ázsia Szövetséges Köztársaságai és Kazahsztán Marxizmus—Leninizmus Intézete együttesen dolgoztak ki.

Ily módon került be Közép-Ázsia és Kazahsztán Szovjet Szocialista Köztársaságainak történetébe a Magyar Népköztársaság nemzeti hőse, Közép-Ázsiában a turkesztáni fronton harcoló polgárháborús hős komisszár, a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottságának tagja, a kimagasló internacionalista, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és polgárháború aktív résztvevője, a Spanyol Köztársaság harcosa, Sziklai Sándor, aki becsülettel és hősiesen teljesítette proletár-internationalista kötelességét.

V. I. Lenin magasra értékelte a proletár-internationalista kötelesség teljesítését, amelyről így írt:

„A dolgozók internacionalista segítsége — a legfontosabb, a legdrágább.” A fegyveres segítséget, a szovjethatalom védelmében a Vörös Gárda és a Vörös Hadsereg soraiban folytatott harcot pedig úgy tekintette, mint az internacionalista segítség legmagasabb fokát, mint ami legfényesebben, legtevékenyebben fejezi ki a proletár internacionalizmust.

A külföldi pártcsoportok tevékenységét Lenin magasra értékelte az OK/b/P VIII. kongresszusán:

„A külföldi csoportok munkája... az Oroszországi Kommunista Párt mint a Világ Kommunista Pártja egyik sejtje tevékenységének egyik legfontosabb lapja.”⁹

Ez a lenini értékelés teljes egészében vonatkozik a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjainak Területi Bizottsága keretében működő román szekcióra is, melynek Sziklai Sándor volt az elnöke.

1919 végére a ferganai csoportosítás valamennyi internacionalista segítségét a Karl Liebknecht nevét viselő 2. internacionalista lovasezredbe vonták össze, s a frontparancsnokság ígérete szerint az OFSZK nyugati határához közelebb akarták őket irányítani azzal a céllal, hogy — amint lehetőség nyílik rá — az internacionalistákat leszereljék és útbaindítsák

⁸ Közép-Ázsia kommunista szervezeteinek története. (Uzbegisztán, Tadzsikisztán, Kirgizia, Türkmenia, Kazahsztán MLI kiadása, 1967., 300. o.)

⁹ V. I. Lenin művei, 29. k. Szikra, Budapest, 1953., 156. o.

szülőföldjükre. 1920 szeptemberében ezt az ezredet az Önálló Internaciona-
lista Lovasdandár állományában a Déli Frontra, Magyarország közelébe irá-
nyították. Sziklai Sándor is átkérhette volna magát ebbe az ezredbe, de ő
nem haza sietett, hanem Közép-Ázsiában folytatta a harcot. Ő tehát to-
vábbra is a turkesztáni fronton maradt.

1920 végén Sziklai Sándort a Turkesztáni Kommunista Párt Központi
Bizottsága a Szverdlov nevét viselő Kommunista egyetemre, Moszkvába
küldte tanulni, ahol Sztálin és Kalinyin is tartottak előadást. Moszkvában
Sziklai nem egyszer látta és hallotta Lenint. A tömegek között végzett
politikai munka terén szerzett gazdag tapasztalatait, Lenin és a marxiz-
mus megalapítóinak műveit tanulmányozva, elméleti tudással egészítette
ki. 1924-ben, amikor kitüntetéssel elvégezte az egyetemet, a Szverdlov
egyetem tanárává nevezték ki. Már egyetemista korában tanított a Kom-
intern Nyugati Egyetemén, ahol pártmunkás kádereket képeztek Európa
országai számára. A jó pedagógiai készségekkel rendelkező Sziklai Sándort
a Szverdlov egyetemen hamarosan docenssé nevezték ki.

Sziklai Sándorral Moszkvában 1932-ben, magyar földijeik körében talál-
koztam újra, immár békés körülmények között. Abban az időben folyt
Gorkij vezetésével és szerkesztésében a Polgárháború Története mellé-
leteinek kiadása: A „Háború a homoksivatagban” című gyűjteményes kö-
tetet a volt magyar internacionalisták írták, és azok az orosz veteránok,
akik a polgárháborúban Turkesztánban harcoltak. A megírt visszaemléke-
zéseket megvitatták és szigorúan ellenőrizték a magyar közösségben, de a
Turkesztánban harcolt orosz veteránokkal tartott közös gyűléseken is.
A szünetben, folyosói beszélgetéseken a harcosok egymással pontosították
az események részleteit.

A Káspin-túli és a ferganai front kérdésében nem egy alkalommal be-
szélggettünk Sziklai Sándorral. Az orosz földrajzi megnevezésekkel és a
városok neveivel igen jól boldogult, de a közép-ázsiaiakat istentelenül el-
ferdítette, s engem kért meg az elnevezések kijavítására.

Abban az időben a turkesztáni frontokon harcoló magyar internaciona-
listák között a magyar közösségben nagy vita folyt arról, hogy kell-e visz-
szaemlékezést írni a csárdzsui lázadásról vagy nem. A vitákban sokan
mellőzték a lázadás szót, s helyette „csárdzsui félreértést”, „zűrt”, „szeren-
csétlenséget”, „zavart” stb. használták.

Felszólalt Sziklai Sándor is és nagyon élesen elítélte mindezt: „Miért
zsonglőrködnek a szavakkal, miért nem akarnak emlékezni? Van erre pon-
tos kifejezés — lázadás. Ez a legsúlyosabb, legnagyobb katonai büntett.
Nem szabad elferdíteni a történelmi igazságot. Mi az utódaink számára
írunk. A kapitalistákkal még sok kegyetlen és véres harcot kell vívnunk,
hibáinkból kell, hogy tanuljanak a fegyveres osztályharcban bennünket
követők, hogy ne ismételjék meg baklövéseinket és hibáinkat. Kötelessé-
günk számukra átadni az igazságot. És nincs jogunk meghalni addig, amíg
nem írtuk meg azt, amit az osztályharc szörnyű éveiben átéltünk.”

Így harcolt Sziklai Sándor a történelmi igazságért és arról álmódzott,
hogy ír és megírja a meztelen igazságot. Erről beszélt hozzászólásaiban,
vitatkozott a folyosókon, erről írt.

1936-ban Sziklai Sándor önkéntesként Spanyolországba ment, hogy tel-

jesítse proletár-internacionalista kötelességét. Spanyolországban a francoisták és a segítségükre siető német—olasz fasiszta hordák ellen harcolt egészen a forradalmi köztársasági hadsereg teljes szétveréséig és likvidálásáig, Ladi Pedró néven. Parancsnok, komisszár, a Központi Front összekötő tisztje, híradóparancsnok volt. A forradalom leverése után, 1939—1941 között, a franciaországi Gurs-be, majd Vernet-be internálták, ahol titkára volt az illegális pártszervezetnek és tagja a tábor pártbizottságának. 1941—1943-ban Észak-Afrikában, Djelfában volt száműzetésben.

Sziklai Sándornak itt különösen jól jött az akklimatizálódási képesség, a vízhiány túrése, a mérges rovarok elleni védekezés ismerete, melyeket Közép-Ázsiában sajátított el. De különösképpen szüksége volt az emberekkel való foglalkozás, a velük való bánásmód lenini stílusára, a közép-ázsiai muzulmánokhoz hasonló elmaradottságban élő arabok között. Mindez együttvéve megőrizte egészségét, bátorságát és megmentette életét.

Sziklai Sándor ügyes fafaragó volt. Szellemes tárgyacskákat, sakkfigurákat és különböző csecsebecskéket faragott ki fából. Megbarátkozott az arab örökkel, akik a piacon értékesítették az általa készített apróságokat. A kapott pénzen élelmiszert vásároltak számára, amiből bőkezűen juttatott sorstársainak is. A száműzöttek között politikai propagandamunkát folytatott, bátorította őket, segített elviselni a nélkülözést és a rabság szenvedéseit.

1943-ban a szovjet kormány közbenjárására Sziklai Sándort repatriálták. Visszatérve a Szovjetunióba, nem messze Moszkvától, Juzsa városkában vezetője lett annak az iskolának, amely a partizánmozgalom számára készítette fel a vezető és technikai kádereket.

1944 októberében teljesült leghőbb vágya: harcolhatott hazája felszabadításáért. Mint a Szovjet Hadsereg tisztjét a 2. Ukrán Frontra vezényelték, ahol összekötő szolgálatot látott el a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága, valamint a 2. és 3. Ukrán Front parancsnoksága között. 1944 decemberében Debrecenben egyike volt az Ideiglenes Kormány megszervezőinek.

Magyarország felszabadítása után 1948-ig a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottságában dolgozott, a szocialista forradalom győzelme után pedig a Magyar Néphadseregbe küldte a párt, ahol egy sor felelős posztot töltött be a Honvédelmi Minisztériumban, és kivette részét a Magyar Néphadsereg megszervezéséből. 1953-ban a Hadtörténelmi Intézet parancsnokának nevezték ki. Végre megvalósult a rég várt lehetőség: „Megírni az igazságot azokról a nagy történelmi eseményekről, melyeknek résztvevője és szemtanúja volt, az oroszországi szocialista forradalom és fegyveres osztályharc hős korszakáról.”

Lehetővé vált, hogy most már ne csak személyesen foglalkozzék történelmi munkák írásával, hanem a marxista—leninista történettudomány elvei alapján szervezze a történészek munkáját és irányítsa a szocialista világforgalom fejlődése történetének összeállítását.

A Hadtörténelmi Múzeum — kiállított tárgyaiban és tablóin — szemléletesen és ragyogóan mutatja be a szovjet-oroszországi és spanyolországi internacionalista mozgalmat. Ebben nagy érdeme van Sziklai Sándornak is.

1956. október 26-án apósával, Kiss Lajossal, a veterán kommunistával,

a Hazafias Népfrent helyi bizottságának elnökével együtt, fegyverrel a kezében harcolt az ellenforradalmárok ellen. A néphatalom ellenségeivel vívott egyenlőtlen küzdelemben mindketten hősi halált haltak.

A hálás magyar nép őrzi hőseinek dicsó emlékét. Sziklai Sándor élete, tevékenysége és történelmi munkái felbecsülhetetlen értékek a fiatal nemzedéknek a proletár internacionalizmus, a Magyar Szocialista Munkáspárt és a szocialista haza iránti odaadás szellemében való nevelésében.

Mi, Sziklai Sándor harcostársai, meghajolunk emléke előtt, emlékezünk hőstetteire.